

Kontribučenské fondy na Moravě.

Jaromír Sedláček.

Kontribučenských fondů na Moravě je asi 400 v úhrnné sumě ca. 22 milionů Kč, což bylo do nedávna absolutně více než v Čechách a relativně ovšem daleko více. Kdežto v Čechách připadá na jeden soudní okres ca. 93.000 Kč ze základního jmění býv. kontribučenských fondů, na Moravě přes 300.000 Kč. Nesmíme zapomenouti, že rezervní fondy v Čechách činí ca. 40 milionů Kč, kdežto na Moravě pouze ca. 3 miliony. Leč i po této korektuře je situace na Moravě příznivější, poněvadž na jeden okres připadá na Moravě ca. 350.000 Kč a v Čechách pouze ca. 280.000 Kč. Při tom musíme vzít za korekturu jednak malou možnost tvoření rezervních fondů na Moravě, jednak menší teritoriální rozsah a tak můžeme přijíti k číslici ca. 10 milionů větší na Moravě, totiž s takovým číslem možno počítati, uvedeme-li obě na základnu ekonomického využití fondů těchto po způsobu českém, t. j. možno počítati pro Moravu se základnou ca. 490.000 Kč na okres, t. j. ca. o 100% více než v Čechách. Leč posune se ještě ve prospěch Moravy, když připočítáme k těmto fondům i jmění kontribučenských spořitelů. Tolik podotýkám pokud jde o základnu této úvahy.

Úkolem této úvahy je zodpověděti na otázku, jakým způsobem mohly by se dosavadní kontribučenské fondy proměnití v peněžní ústavy podobné okresním hospodářským záložnám v Čechách.

Část první.

Právní povaha kontribučenských fondů.

I.

Kontribučenské fondy na Moravě jsou zbytkem starých patrimoniálních dob. Základem svazku patrimoniálního bylo rozdělení půdy v rustikál a dominikál. Rustikál byl rozdělen v selské a chalupnické usedlosti, které se skládaly z podstaty pozemkové (nedělitelné) a vedlejších pozemků oddělitelných a v dílcích zcizitelných (walzende Gründe). S rustikálními usedlostmi spojena byla různá reálná břemena, která vyvazením v roce 1848 byla zrušena. S usedlostmi těmi spojena byla různá práva, tak najmě ke společnému užívání určitých pozemků, z čehož se vyvinul jednak obecní statek, jednak singularistické jmění, anebo služebnosti na obecním jmění. Veškerenství rustikálních usedlíků

říkalo se obec rustikalistů. Příslušenství k obci rustikalistů určováno bylo vlastnictvím rustikální usedlosti. Výraz obec značí v tomto smyslu něco jiného než dnešní místní obec. Obec rustikalistů znamenala právě veškerenstvo rustikalistů pojatou jako jednotku, tedy něco čemu dnes odborně-právnícky říkáme korporace. V tomto smyslu užívá se ještě dnes pro sdružení určitá, jako je na př. Československá o b e c sokolská atd. Vedle těchto rustikálních „obcí“ byla teritoriální území, kterým se také říkávalo obec, které však ani dobře žádnou správní jednotkou nebyly a o jejich korporáční povaze byl namnoze velký spor (viz § 228 obč. zák.). Po roce 1848 slovo „obec“ vzato bylo jen ve výrazu územní správní jednotky a teritoriální obec stala se nástupkyní obcí rustikálních. Ne úplně. Našel jsem na Moravě dosud úplně zachovalé obce rustikalistů, které se podřizovaly jako územní obce podle obecního zřízení z 1863 dozoru zemského výboru. Je totiž velmi zajímavé, že v žádném zákoně nemáme — aspoň mi není známo — ustanovení, jakým způsobem se dosavadní obec rustikalistů proměňuje v obec územní a zda se vůbec v ní proměňuje. Nejasnost tato byla příčinou mnohých velkých a úporných sporů v obcích a ještě dnes není zcela bez významu.

Po provedené josefinské pozemkové reformě byly usedlosti rustikální celkem normalisovány, ačkoliv mezi jednotlivými obcemi byly rozdíly tu větší, tu menší. Usedlosti tvořily nedělitelné jednotky. Byla tedy obec rustikalistů velmi pevně stmelena. Pro tyto obce rustikalistů bylo podle patentu ze dne 9. června 1788 na každém patrimoniu (panství) zřídití zvláštní fond. Podle dnešního názvosloví zařadili bychom tento fond mezi sociální pojišťovny. Do fondu toho měl přispívati každý rustikalista po tři léta vždy třetinou své úrody a nastrádané obilí bylo uloženo v sýpce a mělo býti půjčováno na setí v dobách neúrodných a v jiných případech nutné potřeby. Tedy vyložené pojišťování (t. j. rozvržení rizika na řadu let a řadu osob) a to nucené pojišťování, podle našeho názvosloví sociální pojišťování, čili prostě řečeno nucené šetření se společným nebezpečím. Později účel těchto fondů odpadl a tu v letech šedesátých minulého století fondy tyto byly nově organisovány a konečně zákonem ze dne 23. března 1873, č. 30 z. z. fondy tyto proměněny byly na fondy peněžní.

II.

Co jsou kontribučenské fondy podle zákona ze dne 23. března 1873, č. 30 z. z.? Naturální obilní fondy měly se podle citovaného zákona proměnití ve fondy peněžní, způsob přeměny upravuje § 10. Takový fond je samostatným subjektem práv a subjektů (§ 11), je tudíž právníkou osobou. To je poměr kontribučenských fondů na venek. V interním poměru patří fondy tyto vlastníkům rustikálních pozemků, které byly označeny v jose-

finském katastru jako orná půda, a pokud byly účastny na do-
savadních fondech obilních (§ 3, I.). Velikost podílu určuje se:
a) výslovnými předpisy dřívějšího fondu obilního; b) anebo podle
výměry půdy podle josefinské výměry katastrální (§ 3, II.).
Tyto osoby jmenují se účastníci obilních kontribučenských
fondů. Poměr jich mezi sebou a k fondu nelze označiti za spolu-
vlastnictví pc rozumu občanského zákoníka.

Účastníci nemohou žádati za rozdělení fondu mezi sebe (§ 2),
jako to mohou spoluvlastníci (§ 230 obč. zák.). Účastenství je
trvalé, mohli bychom říci „věčné“, kdežto spoluvlastnictví
„věčným“ býti nemůže (§ 831 obč. zák.). Z toho důvodu mluvívá
se často o veřejnoprávní povaze těchto fondů. Leč slova „veřejno-
právní“ a „soukromoprávní“ jsou velmi neurčitá, lépe řečeno
víceznačná, takže jimi se nic nevysvětluje, ba naopak nevysvět-
lené se jen pojmenuje, čímž ovšem problém řešen není. V tom
směru je vytknouti určitý nedostatek návrhu iniciativnímu na
zřízení okresních hosp. zál. na Moravě a ve Slezsku (N. S. 1920,
tisk 2382).

Účastenství na fondu je určováno vlastnictvím pozemku
určitého, jak popsáno výše. To znamená tedy, že účastenství je
reálným právem spojeným s vlastnictvím určitého pozemku. Tato
okolnost je pro kontribučenské fondy nadmíru charakteristická
a tvoří jaksi jádro celého problému, bohužel otázka tato byla
doposud značně opomíjena. Pozemek má zde podobnou funkci
jako při akciové společnosti cenný papír zvaný akcie. Společ-
nostní právo je vázáno vlastnictvím jiného předmětu. Kdežto
u akciové společnosti akcie je hospodářsky vzato pouhým sym-
bolem oprávnění, sama o sobě žádné hospodářské funkce nevy-
konávají, je pozemek sám o sobě důležitým statkem a jaksi na
posílení této hospodářské funkce přidáno bylo společenské právo
na obilním fondu kontribučenském. Mohli bychom o tomto právu
říci, že je pertinencí pozemku.

Práva společenská plynoucí z účastenství na kontribučen-
ském fondu jsou upravena v §§ 4 a násl. Účastníci sami nemají
žádných práv na přímou správu fondu. Fond spravují orgány
volení účastníky a to širší výbor (§ 4), který ze sebe volí užší
výbor (§ 6). O způsobu voleb platí podpůrně moravský volební
řád do obcí, podpůrná platnost volebního řádu platného v r. 1878
je zachována, neboť speciální zákon tento žádným pozdějším zá-
konem odstraněn nebyl. Fondy tyto podléhají kontrole zemského
výboru. Účastníci jsou zapsáni do matriky účastníků (§ 3), na
základě nich zhotovují se seznamy voličů, proti nimž podávají
jest reklamace ve smyslu obecného volebního řádu (sc. starého)
(§ 16). Z toho je patrné, že o tom, kdo je účastníkem fondu, ne-
rozhoduje se řádnými soudy, leč cestou administrativní. Podle
obvyklé nomenklatury mluvívá se o právním poměru veřejno-
právním.

Na druhé straně podíl na fondu je pertinenčí pozemku účastníkov a tím také součástí jeho soukromého jmění. V tom směru podléhá ustanovením občanského zákoníka. Jako reálné právo je zeizitelné jen s panujícím pozemkem. Tvoří tedy účastenství, neoddělitelnou pertinenčí panujícího pozemku. Exekuci na podíl účastníkův samostatně není možno vésti, ale ovšem při prodeji pozemku veřejnou dražbou je účastenství spolu zeizeno, k čemuž je také při odhadu nemovitosti přihlížeti (§ 18 odhadního řádu). Účastenství na fondu kontribučenském mohlo by se zapsati jako reálné právo do knihy pozemkové (§ 9 knihovního řádu).

Podle toho je kontribučenský fond obilní reálnou obcí či reálným společenstvem. Zákon citovaný, ač toho nikde výslovně neuvádí (technikou svou je to zákon nadměru nedokonalý), považuje fond za obec zvláštního druhu, která obci politické se velmi podobá, takže analogické užívání obecního řádu není vyloučeno. Obec rustikalistů, která jaksi mlčky se změnila v obec politickou, zůstala zde existovati a její existence byla připodobněna existenci politické obce.

III.

Takto upravený fond má tvořiti kmenové jmění záložny. Tato záložna není v jádře nic jiného než způsob, jakým se má fondového jmění použití a toto použití upraveno bylo zákonem ze dne 25. března 1873, č. 31 z. z. I zde jeví se velká nedokonalost zákonodárné techniky, že z obou těchto zákonů není patrné, v jakém poměru jsou k sobě fond a záložna, neboť je možný úsudek dvojí: *a)* fond a záložna jsou dvě právnické osoby, *b)* jsou osobou jednou. Pokud je mi známo, praxe intuitivně přiklonila se k eventualitě druhé, poněvadž eventualita prvá neměla by žádného kalého smyslu. Podle toho je tedy — jak výše řečeno — záložna jen výraz pro hospodaření s fondem.

Důležité je ustanovení § 18 zák., č. 31. Podle toho ustanovení mají účastníci nárok na rozdělení čistého zisku. V tomto jeví se jednak novodobý názor na výdělečné společnosti, jednak starší názor na obec vůbec, kde údové obce měly nárok na výtěžek z obecního jmění. Poněvadž záložna je podnik výdělečný, domníváme se, že jde zde o rozdělení výtěžku výdělečné společnosti. Jde tedy, podle panující nomenklatury, o „soukromé“ právo účastníkov, o jeho soukromou pohledávku, s níž může disponovati jako s jakýmkoliv aktivem svého jmění. Pokud jde o uplatnění nároku, tu dlužno rozeznávati: *a)* proti usnesení valné hromady, zda a jaký zisk se má rozdělovati, přísluší opravný prostředek na zemský výbor a to patrně jako proti usnesení obecního zastupitelstva (§ 15 zák. č. 30), *b)* proti nesprávné výplatě podílu na čistém zisku, valnou hromadou stanoveného, přísluší obrana na pořad práva.

Z toho viděti, že nelze jmění fondovní a účastenství na něm

považovati prostě za veřejnoprávní poměr, že jde zde o řadu právních poměrů, z nichž některé jsou veřejnoprávní, jiné soukromoprávní. Problém není také v tom, zda jde o veřejnoprávní či soukromoprávní poměry, jak se domnívají české zákony o okresních záložnách hospodářských a jejich vykladatelé, problém je v tom, zda a jak má býti reální společenstvo fondovní vybudováno.

IV.

Účastenství fondovní jako reálné právo lpělo na rustikálních usedlostech, které byly nedělitelné hospodářské entity, podle názvosloví obč. zákoníka nazvali bychom je hromadnými věcmi (§ 303 obč. zák.). Takové hromadné věci původně tvořily knihovní tělesa, tak nanejvýš v deskách zemských, ale i v knihách pozemkových. V deskách zemských jednotkou bylo panství se svými nemovitostmi, právy a povinnostmi s tím spojenými, v jednotkách knih pozemkových byla usedlost. To odpovídalo i bernímu systému dřívějšímu a katastru josefinskému. V devatenáctém století názor se počíná měnit. Nové katastry daně pozemkové nepřihlíží již tak k usedlostem, nýbrž k parcelám jednotlivým a vítězstvím liberalismu rozbita byla v roce 1848 jednotka šlechtická — panství — a v r. 1869 jednotka selská — usedlost — zavedením volné dělitelnosti usedlostí (viz zákon ze dne 6. února 1869, č. 18 ř. z.). Tím základ kontribučenského fondu byl radikálně změněn. Na místo usedlosti rustikální nastoupila parcela. Aby zachována byla kontinuita, bylo stanoveno, že reálné právo je spojeno s těmi parcelami, které v josefinském katastru byly zapsány jako orná půda. S těmito parcelami je spíato řečené právo reálné. Není tedy účastenství na fondu spíato s určitým číslem usedlostí, jako při jmění singularistickém, nebo při obecním statku, nýbrž právě naopak s polnostmi.

Parcela není však žádná definitivní jednotka, je to naopak jednotka náhodná, která se buď sama anebo ve spojení s jinými zapisuje do knihy pozemkové, tvoříc t. zv. knihovní těleso. Toto knihovní těleso je jednotkou potud, že může býti celé zasazeno, že může býti celé předmětem vlastnictví nebo spoluvlastnictví a říkávámé takové jednotce jednotka právní a contrario jednotky hospodářské, která je určována účelem, jemuž předmět slouží. Tak usedlost jest jednotka hospodářská, neboť je dána účelem zemědělské výroby, naproti tomu knihovní těleso může se krýti s usedlostí a tím jednotka právní odpovídá jednotce hospodářské, ale nemusí tomu býti, ano dnes začasťe tomu tak nebývá. V letech šedesátých a nanejvýš v roce 1873 tomu však tak bylo a docházelo to svého výrazu též v té okolnosti, že tehdy byly ještě v platnosti staré knihy pozemkové, které měly za podklad usedlost jako jednotku.

Za těchto předpokladů je ovšem ustanovení § 3 zák. č. 31

dosti neurčitě. Výraz „pozemnost“ možno chápati jako knihovní těleso, tehdy celkem ještě rustikální usedlost, anebo jako parcelu, tedy pozemek fyzicky ohraničený. Otázka tato je aktuální pokud jde o druhý odstavec řečeného paragrafu. Ale i první odstavec není zcela jasný. Praví se „Rozdělí-li se pozemnost, která v záložně podíl měla, může, pakli se tím neublíží právům soukromým, podíl oddělené části pozemku, do matriky poměrně zapsán býti“. Práva soukromá není patrně nic jiného než titul, na základě něhož rozdělení se děje, z toho jde najevo, že možno oddělití pozemky s výhradou účastenství na fondu (záložně), tím ovšem základ účastenství je značně porušen. Tímto ustanovením liší se velmi podstatně moravské právo od práva českého. V § 3 zák. č. 31 zůstal zachován starší názor, že podkladem je usedlost, která odprodejem pozemků se sice mění, ale neníčí, leč názor tento není zachován úplně. Z nedostatku jednotného legislativního hlediska plyne nám neurčitost, kterou jsme výše vytkli.

Část druhá.

Kontribučenské záložny a spořitelny.

I.

Kontribučenských fondů má se užití k výdělečné činnosti a sice předně k úvěrové pomoci účastníkům fondu (§ 4 zák. č. 31). Tím původní myšlenka je zachována, jen mění se forma. V osmnáctém století převládalo hospodářství naturalní a proto naturalní výpomoc, t. j. v konkrétním statku — obilí, v druhé polovině XIX. století hospodářství peněžní, měníci se rychle v hospodářství úvěrové, proto — peněžní ústav.

Zákon čis. 31 z r. 1873 vycházel z té zásady, že se má rozpůjčovati fond, je zde tedy zřejmě pouhé hospodářství peněžní, které o jemnější organizaci úvěrové ještě nic neví

V první řadě má se fond rozpůjčiti na hypotéky (v rámci sítě jistoty, § 14) mezi účastníky (§§ 5, 7), pak přijdou na řadu ostatní osoby, obce v to čítají. Osobní úvěr se povoluje buď na směnku (vlastní) anebo na jednoduchý dlužní úpis; od podílníků smí se žádati nanejvýše 6% úroku. Lhůta osobního úvěru je šestiměsíční, jednou prodlužitelná (§ 9). Hypotéka má býti v desíti letech splatitelná (§ 13). Nepoužitá částí fondu je uložiti u veřejného ústavu (§ 16).

Podle zákona z roku 1873 byl akční radius těchto záložen velmi omezen. Jest věru ku podivu, že tak spoře se vyměřila činnost jejich, kdyžtě téhož roku vychází zákon o hospodářských a výdělkových společnostech, který dovoluje organizovati svépomocná družstva peněžní. Zdá se, že nepřiznání ke kontribučenským fondům byla diktována nejen liberalismem té doby vládnoucím, nýbrž i jednostranným romanismem právní vědy, který vše chtěl stěsnati do schemat, které si pro svoji potřebu vytvořili

profesoři římského práva. Zapomnělo se, že jde o vědeckou pomůcku, učiněno z nich Prokrustovo lože a život přistřižován.

Působnost kontribučních záložen na Moravě rozšířena byla zákonem ze dne 15. března 1888, č. 57 z. z. Kontribuční záložny o jmění vlastním více než 20.000 zl. (= 40.000 Kč) a o více než 100 účastnících (zákon mluví o „podílnících“) může přijímati vklady za těchto podmínek:

- a) musí se na tom usnésti širší výbor záložny;
- b) musí s tím souhlasiti nadpoloviční většina podílníků;
- c) zemský výbor musí k tomu dáti své svolení;
- d) povšechná suma přijatých peněžních vkladů nesmí převyšovati násobnou výši kmenového jmění bez rezervního fondu.

Povolení ku přijímání vkladů má nyní pouze 16 záložen a zemský výbor podle zpráv nemíní další povolení udíleti. Situace není valně příznivá, než vzdor tomu těchto 16 ústavů (vesměs českých) mělo v roce 1923 ca. 39 milionů vkladů (přesně 39.481.843 Kč), tedy na jednu záložnu průměrně připadá ca. 2.500.000 Kč. I když vezmeme za to, že jde o 16 nejpříznivěji utvářených ústavů, přece shledáme, že situace není tak nepříznivá a že v tom případě, kdyby nastala reorganisace těchto záložen, že by mohly míti značný význam v našem hospodářském životě.

Záložny přijímající vklady směji tyto dále rozpůjčiti:

- a) svým podílníkům na úrok, který smí převyšovati pasivní úrok záložny nejvýše o $\frac{1}{4}$ %,
- b) jiným osobám na úrokovou míru stanovenou širším výborem (§ 4).

Aktivní obchody záložny jsou:

- a) hypotekární zápůjčky s desítiletou platností (§ 5),
- b) úvěr osobní, když ústav obdrží dluhopis k intabulaci způsobilý na dobu jednoho roku (§ 6),
- c) směneční úvěr s ručitelem jedním na dobu 6 měsíců (§§ 6, 7),

d) zápůjčky na cenné papíry pupilární jistoty (§ 8),

e) zápůjčky na plodiny polního hospodářství (§ 8),

f) vklady do jiných peněžních ústavů (§ 9).

Přechodně mohou záložny nabývati hospodářské nemovitosti, jde-li o to, aby při dražbě pohledávka záložny byla zachována (§§ 10, 11).

Záložny podléhají dozoru jednak zem. výboru, jednak zemské správy politické. Záložny přijímající vklady jsou podrobeny dozoru takovému jako spořitelny (čl. II., § 4).

Na tomto stupni zůstaly státi kontribuční záložny na Moravě. Je jisto, že svého času citované zákony zemské se úplně srovnávaly s duchem doby, t. j. byly právy tehdejšímu stupni peněžního hospodářství. Nesmíme však zapomínati, že od té doby učinila technika našeho peněžního hospodářství nadmíru velké pokroky a že organisace úvěru nabyla zcela nových a tehdy ne-

tušených forem. Co před čtyřiceti, padesáti lety bylo velmi dobrým zařízením, dnes může býti velkou závadou.

Než zákonům jak z roku 1873, tak i z roku 1888 dlužno vytknouti, že zůstaly státi v jednom směru na stupni, který před dávnými lety byl překonán. Kontribučenské fondy byly organizovány podle nejmenších jednotek veřejné správy, t. j. podle odpomohlo, když zřízeno bylo obchodní centrum pro tyto okresní patrimoniálních velkostatků. Tyto správní jednotky byly však počátkem let padesátých změněny v okresy, což byly jednotky jak soudní, tak i administrativní, podobně jako tomu bylo u patrimonií, teprve později nastává rozdělní okresů soudních a okresů administrativních. Kontribučenské záložny zůstaly organizovány podle patrimonií, což byla a je organizace zastaralá, která překáží řádnému využitkování těchto fondů. Logické by bylo, aby tyto ústavy se přizpůsobily novým poměrům a vzaly za základ novou jednotku správní, totiž okres. Je sice správné zachovávat staré a osvědčené, ale jen potud, pokud je zachování takové úměrné nové době. V dnešní době patrimonía jako jednotky hospodářské úplně zmizely, není po nich ani památky, soudní okres a politický okres zaujal úplně staré patrimonium. Vše je komplikována tím více, že řada patrimonií rozprostírala se na obce teritoriálně nesouvislé, takže fond je pro takovou diasporu obcí poměrně daleko menšího významu než pro obce souvislé. Druhá nesnáze je v tom, že patrimonía byla velmi rozdílné velikostí, byla patrimonía velká, ale na druhé straně nepatrná, tato neúměrnost soudních a správních jednotek byla též jedním z důvodů, proč tato organizace byla odstraněna. Tato neúměrnost je však též u kontribučenských fondů resp. záložen. Některé z nich se vyvinuly v mohutné lokální ústavy peněžní (nejm. tam, kde se změnil ve spořitelny), jinde živoří, ba ani to ne. Uvážíme-li, že na Moravě je 418 kontribučenských záložen (fondů) a že 105 záložen nemá vlastního jmění ani 10.000 Kč, tedy toto jmění je úplně neorganizované a ladem ležící. Z toho je patrné, že jde zde o nehospodárnost, která v dnešní době dvojnásob těžce padá na váhu.

II.

Sledujeme-li vývoj v Čechách, shledáme, že tam mnohem ekonomičtěji bylo kontribučenských fondů využito. V Čechách již v roce 1882 přizpůsobily se kontribučenské fondy novým poměrům tím, že podílňiky z jednoho okresu sloučily v jeden nový ústav peněžní t. zv. okresní záložnu hospodářskou (zákon ze dne 22. března 1882, č. 267 ř. z.). Přechod stanoven byl takto: „Účastníci nynějších záložen stanou se týmnž podílem účastníky hospodářské okresní záložny, v kterou přejde záložna, jejímiž účastníky dosud byli.“ Toto ustanovení, které v jádře bylo recipováno pozdějšími zákony a zachováno principiálně v platnosti § 5 zák. ze dne 6. června 1924, č. 128 Sb. z. a n., není úplně správné, neboť

v něm se nerozeznává podíl na výnosu a podíl na likvidaci, obě nutno přesně rozeznávat a při nové úpravě zákonné bylo by k tomu ovšem přihlížeti.

Akční radius těchto založen byl stanoven takto:

A. Mohly přijímati vklady na běžný účet a na vkladní knížky až do dvojnásobné výše kmenového jmění záložny.

B. Pasivní obchody založen byly vymezeny:

a) na zápůjčky úvěru osobního na dlužní úpis notářem neb soudně ověřený, anebo ve formě notářského spisu sepsaný a jedním rukojmím spolupodepsaný;

b) na zápůjčky směnečné, oba druhy na šest měsíců (§ 14);

c) na zápůjčky zajištěné kauční hypotékou (§ 18) na dobu pěti let (§ 19);

d) na zápůjčky zajištěné cennými papíry pupilárními (§ 21).

V první řadě půjčovati jest účastníkům hospodářské záložny (§ 22), v druhé řadě malým statkářům v okrese (§ 10).

Aktivní i pasivní obchody založen pozdějšími zákony byly sice velmi pronikavě rozšiřovány, ale trpěly přece tím, že neměly střediska a tak se stávalo, že jedna záložna měla peněz nadbytek a druhá nedostatek. Poněvadž pak v tom okrese, kde peněz byl nadbytek, byla i malá poptávka po úvěru a v okrese, kde byl nedostatek peněz, byla zase naopak poptávka po úvěru značná, nemohly okresní záložny hospodářské řádným způsobem plniti své poslání a omezení toto bylo velmi značnou brzdou. Tomu se záložny hospodářské v podobě akciové banky obchodní. V daném případě mohlo ústředí toto působiti sice příznivě, ale principiálně s tímto řešením nelze bezvýhradně souhlasiti, neboť není organické. Nevýdělečné poloveřejné ústavy peněžní mají za centrum ústav výdělečný vedený podle zcela jiných zásad než mají býti vedeny záložny. Výhrady naše jsou na místě, poněvadž již několikráte se vyskytly případy, že spojení takové se neosvědčilo. Jakkoliv zákonem ze dne 6. června 1924, č. 128 Sb. z. a n. akční radius založen byl velmi rozšířen, přece nevýdělečná a nespekulativní jejich povaha byla zachována (viz § 13 ve spojení s §§ 7, 9, 12).

Je zajímavé sledovati, jak se akční radius neustále rozšiřoval. Je to zajímavé nejen s hlediska rozšiřování obchodů těchto ústavů, leč i s hlediska celkového značí toto postupující hospodářství úvěrové proti pouhému hospodářství peněžitému resp. hospodářství naturálnímu.

Zákony z roku 1885 (č. 9 z. z.) a z roku 1892 (č. 32 z. z.) rozšířena byla působnost okresních založen hospodářských tím, že dovoleno bylo přijímati vklady až do pateronásobné výše kmenového jmění a poskytovati zápůjčky hypotekární až do poloviny vkladů a do výše vlastního jmění. Zákonem z r. 1903 (č. 61 z. z.) dovoleno bylo o. z. h. poskytovati úvěr též hospodářským družstvům.

Od počátku let osmdesátých, kdy vznikly o. z. h. jako nový typ lidového peněžnictví, změnila se struktura lidového peněžnictví: předně vznikaly neustále spořitelny, ale hlavně občanské záložny (systém Schulze-Delitsch) a záložny systému Raiffeisenova, též kempeličky zvané. Spořitelny jsou lidový ústav peněžní typu městského, záložny pak částečně slouží potřebám města, částečně potřebám venkova, raiffeisenky pak slouží skoro výhradně potřebám venkova. Když pak zemský výbor v Čechách počal v letech 1905—1907 sbírat data k novému zákonu o o. z. h., upozorňoval na velkou soutěž s raiffeisenkami, která plynula z toho, že oba typy lidového peněžnictví, posláním rozdílné, neměly své pole působnosti řádným způsobem vymezeno. Soutěž byla ne v akvizici vkladů, leč v umístění hotovosti. Pamětní spis „Komise zástupců okresních záložen hospodářských sdružených v Jednotě záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“ z května 1906 připomíná konkurenci s občanskými záložnami a spořitelnami. V tom směru byly o. z. h. ve značné nevýhodě, neboť nesměly pěstovati značnějším způsobem úvěr, který jinak na venkově je hledán, t. j. úvěr hypotekární. Dále mocně rozvíjející se družstevnictví bylo zcela mimo okruh působnosti o. z. h. Proto navrhoval pamětní spis řečený osnově zákona, k němu připojené, aby obor působnosti o. z. h. stanoven byl takto:

1. vklady mohou přijímati do výše stanovami určené;
2. zápůjčky smí povolovati:

a) na úvěr osobní nekrytý (směnečný, dlužní úpis) nebo krytý kauční hypotékou (směnečný, na běžném účtu), výpověď nejméně šestiměsíční;

b) na hypotéky do úhrnu vlastního jmění a dvou třetin vkladů i na anuity s umořováním nejméně 0·5 %; výpověď půlletní;

c) na cenné papíry pupilární do 75 % kursovní ceny na jiné burse znamenavé $\frac{2}{3}$ kursu se směnečnou zárukou na t. zv. exoty jen se svolením ředitelství;

d) na hospodářské plodiny podle úvěruschopnosti dlužníkovy.

Pokud se týče osob v tomto pořadí: účastníci o. z. h., rolníci v okrese, ostatní majitelé realit, komuny v okrese jsoucí i s okresem, hospodářská i vodní družstva, záložny Raiffeisenovy a veškeré úvěruschopné osoby a korporace v okrese. Po případě může o. z. h. rozšířiti pole své působnosti též na sousední okresy. Z okruhu působnosti je vyloučeno t. zv. financování ať dlouhodobé, ať krátkodobé, spekuláční koupě a prodeje cenných papírů.

Osnova zemského výboru stanoví obor působnosti podobně. Vrchní hranici pro přijímání vkladu nestanoví, ponechávaje toto dohlédacím úřadům.

Úvěr možno poskytovat:

- a) na směnky;
- b) na dlužní úpisy ve formě intabulačních listin zástavních;
- c) na běžném účtu podloženém směnkou;
- d) na směnku nebo na běžném účtu zajištěném kauční hypotékou;
- e) na hypotéky s umořováním nejméně 0·5 % se zásadním vyloučením podniků průmyslových do úhrnu vlastního jmění záložny a do dvou třetin vkladů;
- f) na cenné papíry podobně jako výše;
- g) na hospodářské plodiny uložené ve skladištích veřejných nebo družstevních.

Pokud jde o osobní okruh, sluší podotknouti, že úvěr možno poskytnouti pořadem: účastníkům o. z. h., pak zemědělcům v okrese, dále všem úvěruschopným osobám v okrese, veřejno-právním korporacím v Čechách nadaným právem vybíratí přírážky, vodním a melioračním družstvům, společenstvům a společnostem s r. o., v posledních případech se schválením zemského výboru.

Přebytků nerozpůjčených má o. z. h. užití podle osnovy komise způsobem likvidním (§ 15), podle zemského výboru mají se přebytky uložit v Jubilejním zemském fondu anebo v cenných papírech pupilární jistoty (§ 11).

Konečně mohou podle obou osnov o. z. h. provozovati určité obchody zprostředkovatelské, ale ne obchody komisionářské (§ 16, I., k., § 12, III., z. v.).

Nyní platný zákon z roku 1924, č. 128 Sb. z. a n. velmi podstatně rozšířil obor působnosti o. z. h. Tyto jsou oprávněny (§ 7):

1. přijímati vklady na vkladní knížky a běžné účty až do šedesátinásobné výše svého jmění, s eventuelní zárukou okresu (§ 8):

2. přijímati v úschovu a spravu cenné papíry a jiné cennosti;

3. eskontovati a reeskontovati směnky, eskontovati účty za zboží a práce (otevření knikovní pohledávky);

4. poskytovati zápůjčky (§ 9):

- a) na směnky;
- b) na dlužní úpisy intabulační;
- c) na běžném účtu zajištěném směnkou, dluhopisem nebo zástavami movitými;
- d) na domácí cenné papíry;
- e) na úvěru hrazeném kaucí hypotekárně zajištěnou;
- f) na hypotéky s úmorem 0·5 % do výše vlastního jmění záložny a dvou třetin vkladů;
- g) na hospodářské plodiny.

Z oboru působnosti je charakteristické jednak značná výše, do níž může o. z. h. přijímati vklady, jednak poměr k okresu. Podle zákona z roku 1924 je o. z. h. vlastně bankou okresu. Okres přejímá záruku třebaš omezenou za vklady o. z. h. a tato

zase financuje podniky okresní. Dále je velmi charakteristický poměr o. z. h. k družstvům, které také způsobem velmi vydatným zásobuje penězi.

III.

Je třeba ještě srovnati o. z. h. s jinými lidovými ústavy peněžními. Jsou to spořitelny na straně jedné a záložny a raiffeisenky (spořitelni a záložní spolky) na straně druhé.

Spořitelny jsou komunální ústavy (s výjimkou dvou), které podléhají jednak přísnému dozoru státnímu, jednak ručí za ně zakladatelské komuny neobmezeně, t. j. vlastně ručí za ně poplatnictvo těchto komun neobmezeným způsobem. Obchody spořitelen jsou dány tím způsobem, že musí býti zaručena jistota vkladů, při čemž klade se větší důraz na zajištění než na likviditu ústavu, neboť vklady jsou sice na krátkou dobu vypověditelné, ale podle zkušenosti vklady spořitelni jsou velmi stálé a proto nepodléhají fluktuaci, takže koeficient likvidnosti může býti ve spořitelnách podstatně nižší než v jiných peněžních ústavách, na př. bankách. Proto také těžiště obchodu spořitelen spočívá v umisťování peněžních hotovostí v hypotékách (§ 14 lit. *a*). Vedle toho je nákup cenných papírů pupilárních a úvěr veřejným korporacím hlavní doménou spořitelen (§ 14 lit. *b*). Ostatní druhy obchodů, spořitelnám povolených, jsou připuštěny jen podmíněně na základě zvláštního povolení státní správy, jsou to: lombardování cenných papírů pupilárních (§ 14 lit. *c*), eskont a reeskont směnečný (tedy ne všechny druhy směnečného úvěru) (§ 14 lit. *c*), ukládání přebytků pokladničních u jiných spořitelen a bank (§ 14 lit. *h*), konečně financování vedlejších podniků spořitelen (§ 20, § 14 lit. *f, g*).

Občanské záložny a raiffeisenky jsou peněžní ústavy družstevní, t. j. záruka za jistotu vkladů spočívá v osobním ručení členů a jen tito členové jsou účastníky aktivních obchodů těchto peněžních ústavů. Myšlenka, která zde je, spočívá v tom, že členové společenstva svým ručením získávají úvěr (vklady) a tyto se obracejí ve prospěch členů společenstva ve všech formách úvěru. Proto zákon upravující poměry těchto peněžních ústavů musí míti velmi pružná ustanovení. Tento druh peněžních ústavů podléhá zákonu ze dne 9. dubna 1873, č. 70 ř. z. Mezi občanskými záložnami a raiffeisenkami není tedy zákonného rozdílu, je zde jen rozdíl ve struktuře poměru členů ke společenstvu. Občanské záložny jsou organizovány více méně kapitálově, t. j. váha netkví ani tak v osobním ručení členů, nýbrž ve vlastním jmění společenstva (záložny) a ručení členů je jen podpůrné pro nejhorší případ. Proto také typ společenstva s neobmezeným ručením se pro občanské záložny neosvědčil, a kde takové záložny byly, byly dodatečně proměňovány na společenstva s ručením obmezeným. Občanské záložny jsou lidové ústavy, které mají

v sobě nejvíce prvků komerčních ústavů peněžních. Zabývají se všemi druhy bankovních obchodů, pokud se srovnávají s družstevní povahou svojí, tím, že úvěr omezuje se na členstvo, jsou přirozeně vyňaty takové druhy obchodů, které nazýváme obchody spekulacími (ovšem v dobrém smyslu), tak druhy úvěru spojeného s obchody bursovními, komisionářské obchody, obchody konsorciálními, úvěr komanální atp. Tím máme stanovenou diferenci proti spořitelnám. Spořitelny jsou typem peněžního ústavu depositivního, záložny jsou nestejně povahy a záleží více na vedení ústavu než na stanovách. Tak máme záložny, které svým obchodováním se velmi blíží spořitelnám, na druhé straně máme záložny, které se podobají velmi zakladatelským bankám. Tento typ záložen shledáváme více však mezi t. zv. záložnami živnostenskými než záložnami občanskými. Jen záložny občanské spadají ve sféru našich pozorování.

Raiffeisenky čili t. zv. spořitelni a záložní spolky jsou osobní ústavy peněžní, které spočívají hlavně na osobní záruce svých členů, která je neobmezná a solidární. Takový spolek může prosperovati jen na malé prostoře, kde členstvo se navzájem zná, kde členstvo je celkem homogenní, t. j. stejně celkem zámožné, stejných kvalit mravních, na které právě při neobmezeném ručení nutno klásti velký důraz. Vklady přijímají hlavně od svých členů a mají se tak na malém území vyrovnati přebytky a nedostatky movitého kapitálu. Proto úvěr poskytovaný je osobní a poměrně krátkodobý, zápůjčky možno povolovati až do doby čtyř let na dlužní úpis nebo na běžném účtě, bez záruky nebo se zárukou rukojemskou, hypotekární či lombardní (cenné papíry pupilární). Směnečný úvěr je vyloučen. Takové spolky mohou zdárně prosperovati, když se omezí na malé území, když úvěr bude ve velmi úzkých mezích poskytován, aby u žádného člena nenabyl výše, která by mohla ohroziti hospodářskou prosperitu ostatních. Dokud budou se raiffeisenky pohybovati v těchto skromných mezích, budou plniti zdárně svůj úkol, jakmile by však přestoupily tuto hranici, mohla by se jejich zdárná činnost obrátiti ve zkázu venkova.

Tak máme celkem vymezenou činnost těchto lidových peněžních ústavů, nyní musíme však přihlídnouti ještě k tomu, jaký je vztah těchto peněžních ústavů k venkovu.

Spořitelny jsou zpravidla ústavy městské a proto těžiště jich činnosti spočívá v městech. K třicátému listopadu 1926 měly spořitelny (počet 375) Kč 13,316.389.397 vkladů. Je-li pak hypotekární zavazení městské asi 7000 milionů Kč, je toto podle všeho větší měrou alimentováno spořitelnami. Krátkodobý úvěr omezuje se hlavně na místní působišťe. Dnes ovšem začínají spořitelny teprve zase vraceti se ke svému obchodnímu poslání, neboť doposud byly více sběrami vkladů, které s užitkem ukládaly v jiných peněžních ústavech nebo v cenných papírech.

Záložny jsou jen částečně věnovány venkovským potřebám, záložny v městech věnují se podle okolností buď více obchodu městskému, nebo více obchodu venkovskému.

Raiffeisenky jsou pak drobné ústavy venkovské.

Pro strukturu lidových peněžních ústavů jsou velmi důležitá jejich ústředí, hlavně ústředí peněžní. Spořitelny mají své ústředí jednak ve „Svazu“, jednak v Ústřední bance č. sp. a „Zentralbank der d. Sp.“. O. z. h. v Čechách jsou organisovány ve „Svazu“ a bankovně v „Československé agrární bance“. Občanské záložny jsou sdruženy v několika revisních svazech, z nichž některé jsou zároveň ústředím peněžním (jako v Čechách Jednota hosp. sp., na Moravě Svaz hosp. sp.), částečně mají své staré ústředí v Živnostenské bance. Velmi důležité jsou pro nás Raiffeisenky.

IV.

Ptáme-li se, jakou formou je reorganisovati kontribučenské záložny na Moravě, tu máme dvojí možnost: buď převezmeme beze změny předpisy hledící k o. z. h. v Čechách, anebo půjdeme samostatnou cestou.

Pro integrální převzetí předpisů českých mluvila by ta okolnost, že provedena byla by unifikace tohoto důležitého odvětví lidového peněžnictví venkovského lidu. Proti tomu mluví však ta okolnost, že o. z. h. počaly se v Čechách vyvíjeti současně s ostatními druhy lidového peněžnictví, kdežto na Moravě je situace jiná. Jednak vyvinuly se ostatní druhy peněžních ústavů na Moravě tak, že samy převzaly některé funkce o. z. h., jednak se do nich čilě kontribučenské záložny svými způsoby vkladů také vklínily. Přikloníme-li se k eventualitě první, nemáme žádné další volby, přikloníme-li se však k eventualitě druhé, máme více možností.

Jednak mohli bychom za to míti, že kontribučenské záložny přeměnily by se na okresní spořitelny, které by vedle městských spořitelen trvaly a hleděly více k zájmům venkova, kdežto městské spořitelny hleděly by více k zájmům městským. Útvar takový by předpokládal, že dosavadní fondy kontribučenské by zmizely, že by se proměnily ve jmění okresní spořitelny. Co to znamená? Rozbití posledních zbytků starých selských obcí, které naopak měly by býti zachovány v zájmu středního selského stavu, neboť podíly kontribučenských fondů zůstanou povždy v rukou středního rolníka.

Chceme-li budovati nové ústavy na tom podkladě, že dosavadní obce rustikalistů zůstanou zachovány, mohla by se otázka řešiti různým způsobem. Vyskytl se návrh, aby z kontribučenských záložen zřízeny byly obvodové záložny mimo sídlo okresu. Tomuto námětu je namítnouti, že takové obvodové záložny byly by dosti zbytečné, neboť funkce jejich zastávají zcela dobře t. zv. občanské záložny. Řešení to neodpovídalo by funkci kontribučen-

ských fondů, kteréžto fondy mají býti pod přísným dozorem veřejných úřadů a na venkově, jak známo, dozor se nedá tak přesně provésti jako v místě úřadů samotných. Konečně mnoho by se tím nezískalo, na dosavadní formě by se nezměnilo skoro nic a proto není takové reformy třeba. K tomu dostačila by novela k dosavadnímu zákonu, že malé fondy mají se sdružiti v jeden dostatečný fond, který by tvořil základ nové záložny.

Naproti tomu je možné řešení takové, že fondy, pokud lpi na půdě v okrese se nalézající, se mají sloučiti v jeden fond, který by tvořil základ nového peněžního ústavu. Poněvadž nových okresů na Moravě a ve Slezsku nebude mnohem více než čtyřicet a poněvadž dosavadní jmění kontribučenských fondů na tomto území činí ca 30,000.000 Kč, můžeme počítati, že na jeden okres připadne asi 750.000 Kč základního jmění. Tento ústav mohl by přijímati vklady do dosti značné výše. A nyní je otázka, zda má tento ústav vybudován býti jako ústředí lokálních ústavů v okrese, anebo jako čistě ukládací ústav po způsobu spořitelén. Obojí řešení je možné. Prvým způsobem přiblížili bychom se k příkladu českému, druhé řešení dalo by novým ústavům takovou organizaci, že by sice konkurovalo s lokálními peněžními ústavu, ale nekonkurovalo by s ústředími těchto ústavů, poněvadž nový ústav okresní nemohl by poskytovat tak velký úrok, aby se lokálními ústavům vyplácelo do něho ukládati přebytky peněžní.

Při druhém způsobu řešení bylo by však nutno vybudovati ústředí takovým způsobem, aby nepříznivý vliv konkurence ostatních lidových ústavů úvěrních mohl býti paralysován a hospodaření mohlo býti vyrovnáno. Zde zase je možné řešení dvojí, buď provede se samostatnost ústavů s dobrovolným ústředím, anebo s nuceným. Nucené ústředí může býti pouhým vyrovnávacím ústavem a k tomu by dostačila hypoteční a zemědělská banka, anebo by k tomu měl přistoupiti i dozor a schvalování některých druhů úvěrních jednání a to nejen co do druhu, leč i co do způsobu, pak nebyl by zemský peněžní ústav již tak vhodný a musíme proto vybudovati ústředí samostatné, které by:

- a) přejímalo přebytky pokladniční, a to nuceně,
- b) bylo reeskontním místem,
- c) provádělo dozor nad jednotlivými ústavu okresními,
- d) schvalovalo určité závažnější obchody,
- e) ustanovovalo vedoucího úředníka ústavu.

Řešení toto mělo by tu výhodu, že by organizace byla velmi přesná, na druhé straně nebyla by příliš centralisována a že autonomie zůstala by zachována. Ústředí toto podle potřeby mohlo by býti úžeji či volněji připojeno k zemskému peněžnímu ústavu.

Dozor musil by býti nad to prováděn úřady správními a okresní zastupitelstvo mohlo by míti právo jmenovati část dozorčího výboru, zrovna tak jako země část dozorčího výboru ústředí.

Podle tohoto řešení doporučovalo by se zřídit jakési okresní spořitelny, ovšem jiného druhu než dosavadní komunální. Obor působnosti:

a) hypotekární úvěr anuitami umořitelný do přiměřené výše vkladů,

b) krátkodobý úvěr jednotlivcům nebo družstvům na směnku, nebo lombardní,

c) komunální úvěr,

d) přijímání vkladů na mírný úrok.

Režie musila by zařízena býti tak, aby peníze mohly se půjčovat na mírný úrok.

Když by ústavy byly takto organisovány, mohlo by se žádati, aby do nich musily ukládati část poměrných rezerv sociální pojišťovny a pak aby do nich uloženy byly sirotčí peníze. Tím by se dostalo středním stavům rolnickým levných peněz takovým způsobem, což při jiném řešení nemá možnost docílití.